

Szakolczai György

A gazdasági egyensúly neoklasszikus és keynesi definíciója és az egyház társadalmi tanítása

Szent István Tudományos Akadémia

Székfoglaló előadás

2017

Ez az előadás az utóbbi időben közzétett több cikkemben (Szakolczai, 2016, 2017a, 2017b, 2017c) leírtakra épül fel. Ezek a nemzetközi gazdaság keynesi rendjével foglalkoznak, és ennek a rendnek a keynesi általános elmélet (Keynes 1936, 1936/1961/1965, 1936/1971/2007) analógiájára a keynesi általános nemzetközi elmélet megnevezést merészeltem adni, noha ez a név nem szerepel sem Keynesnél, sem az irodalomban. Egy közvetlenül megjelenés előtt álló cikkemben (Szakolczai 2017d) ezen túlmenően azt írom, hogy ez a keynesi általános nemzetközi elmélet fölülírja a modern közgazdaságtudományban általánosan elfogadottnak tekinthető neoklasszikus általános egyensúlyi elméletet, mind elméleti, mind gazdaságpolitikai szempontból. Itt e korábbiakra építve annak bizonyítására törekszem, hogy a gazdasági és piaci erők szabad játéka nem vezet optimális helyzetre és nemzetközi egyensúlyra, hanem ez csak céltudatos gazdaságpolitikai beavatkozással érhető el. Ez a gazdaságpolitikai beavatkozás csak erkölcsi és politikai megfontolásokon alapulhat, és a nemzetközi gazdasági és politikai közösség kölcsönös jóindulaton alapuló önkéntes együttműködését tételezi fel. Az erkölcsi megfontolások ezzel a közgazdasági elmélet és a gazdaságpolitikai döntéshozatal központi elemévé válnak, ellentétben azzal az eléggé általános, majdhogynem közfelfogással, hogy semmiféle szerepük sem lehet e téren.

Ebben az előadásban bemutatom a neoklasszikus általános egyensúlyi elméletet, a keynesi általános elméletet, a keynesi általános nemzetközi elméletet, a szuverén hitelekre vonatkozó keynesi felfogást, a közgazdaságtudomány egyes újabb fejleményeit, valamint, mindezek függvényében, a nemzetközi gazdaság keynesi rendjét. Az előadást lezáró és az egyház e kérdésekre vonatkozó társadalmi tanításával foglalkozó részben annak bizonyítására törekszem, hogy nincs ellentét a modern közgazdaságtan és az egyház társadalmi tanítása között, főként ahogy ezt a Centesimus Annus kezdetű enciklika megfogalmazza. Ami ennél is fontosabb, az előadandók szerint az egyház társadalmi tanítása gyakorlatilag megegyezik a modern közgazdaságtan progresszív ága, és így az ezt itt reprezentáló keynesi általános és általános nemzetközi elmélet nézetrendszerével. Megítélésem szerint mindez nagyon fontos a jelenlegi világgazdasági problémák kezelése és megoldása szempontjából is.

Hangsúlyoznom kell, hogy az itt előadottak a rendelkezésre álló idő korlátai miatt minden szempontból csak vázlatosak lehetnek, és az itt előadottak nagyon közel állnak ahhoz, amit erről a kérdéstről Csaba (2016) és Mueller (2016) írt.

A címben és a bevezetésben leírtak szerint először a klasszikus és neoklasszikus általános egyensúlyi elmélettel kell foglalkoznom.

A klasszikus és neoklasszikus általános egyensúlyi elmélet

Már Adam Smith, a modern közgazdaságtudomány megalapítója elgondolásainak az volt a központi eleme, hogy a társadalmi munkamegosztásban résztvevő és egymással az áruk és szolgáltatások piacon találkozó, önérdékük által mozgatott vállalkozók törekvéseiből egy láthatatlan kéz egyensúlyt és optimumot hoz létre anélkül, hogy a piacon résztvevők törekednének ilyen egyensúly és optimum létrehozására. Ez a gondolkodás, amint ezzel azonnal részletesebben fogok foglalkozni, könnyen volt kiterjesztető a munka piacára is, és könnyen volt állítható, hogy ez a láthatatlan kéz egyensúlyt hoz létre a munka kereslete és kínálata között is. Ha ezek a tételek érvényesek, akkor ebből közvetlenül el lehet jutni arra a következtetésre is, hogy eleve helytelen minden olyan törekvés, amely bármiféle beavatkozással fölül akarja írjuk piacok – és így a munkapiac, valamint a nemzetközi piacok – által kialakított rendet. A munkapiacba való beavatkozás, így például a szociális meggondolások alapján bevezetett bérminimum munkanélküliségre vezet, a vám és a piacvédelem bármely más formája pedig az árrendszer eltorzítására és ennek folytán a közjólét csökkentésére. Fogadjuk el ezt az érvelést ebben a leegyszerűsített formában kiinduló pontnak, mert gyakran így hangzik el, és jól fejezi ki a lényegét, de igazságot kell tennünk Smithnek. A piac szerepének hangsúlyozása ma a hatalmasoknak kedvez, de Smith idejében nem így volt. A hatalom akkor, az ő szavait idézve, „a király és léha udvaroncái,” vagy a mindent szabályozni akaró de nem tudó merkantilisták kezében volt. Keynes érvelése ellenük irányult, és az akkor a mai tőkések és vállalkozók hatalmával nem bíró iparosok és kereskedők érdekeit védte, tehát annakidején társadalmi szempontból határozottan progresszívnek minősült.

Smith annakidején nem tudta elméleti szempontból is korrektnek tekinthető módon igazolni felfogását, és ezért ez a mai szakmai közfelfogás szerint nem volt másnak tekinthető, mint elméletileg nem igazolt, bár a tényeknek nem ellentmondó sejtésnek. Az elméleti igazolás a II. világháború utáni évekre és az Arrow és Debreu nevével fémjelzett általános egyensúlyi elméletre maradt. Ennek elméleti alapjait először Debreu (1952, ismerteti Csekő 2005) adta elő és publikálta. Debreu az École Normale Supérieure-n végzett matematikát, és az elsősorban az eleganciára és a módszertani pontosságra törekvő gondolkodásával főként Walrasra (1874) nyúlt vissza. Fenti első publikációját követően azonnal kialakult az e témával kapcsolatos szoros együttműködése Arrow-val, és megjelent közös cikkük (Arrow – Debreu 1954), amely végképp összekapcsolta nevüket, és összekapcsolt nevükhöz fűzte annak egzakt bizonyítását, hogy a kompetitív piacok egyensúlyi és optimális helyzetet hoznak létre. Ez a cikk és Arrow ezzel kapcsolatos és ezt követő tevékenysége vitte be az ezt megelőzően gyakorlatiasabb szellemű angol nyelvterületre ezt a tulajdonképpen a lausanne-i iskolára, tehát a francia gondolkozásmódra visszavezethető elméleti irányzatot. Arrow ezzel a kérdéskörrel foglalkozó művei összegyűjtött cikkei egy kötetben jelentek meg (Arrow 1983), legfontosabb cikkei magyarul is elérhetők (Arrow 1979), és tevékenységét Kornai (2005) ismerteti. Arrow 1972-ben, Debreu pedig 1983-ban kapta meg a Nobel-díjat.

Voltaképpen mindmáig ez az elméleti alapja annak a korábbi liberális és jelenlegi neoliberais gazdaságpolitikának vagy főiránynak, amely a kompetitív piacokat és az általuk létrehozott egyensúlyi helyzetet teszi nemcsak az elméleti elemzés, hanem a gyakorlati gazdaságpolitika központjába. Pigou (1920) máig ható nézetei szerint még a jóléti szempontból indokolt beavatkozásokat is csak a piaci erők által létrehozott optimális helyzet utólagos korrekciójaként szabad alkalmazni, és ezeknek csak a lehető legkevésbé szabad módosítaniuk a piaci erők által létrehozott helyzetet. Figyelemre méltó, hogy ennek a

felfogásnak a korrekt elméleti megalapozása másfélszáz évvel követte az ezeken az elveken alapuló gazdasági elmélet és gazdaságpolitika általános elfogadását és általános követését.

Összefoglalva: a neoklasszikus általános egyensúlyi elmélet szerint a piaci erők általános egyensúlyt és egyben optimális helyzetet hoznak létre, és ez ad elméleti megalapozást annak a felfogásnak, szélsőséges esetben a minimális államnak, amely korlátozni akarja, vagy akár teljesen meg akarja szüntetni a gazdaság ügyeibe való állami beavatkozást.

A keynesi általános elmélet

A neoklasszikus általános egyensúlyi elméleten és főként ez elmélet általános gazdaságpolitikai alkalmazhatóságának gondolatán Keynes általános elmélete (Keynes 1936, 1936/1961/1965, 1936/1971/2007) ütötte az első, de halálos sebet. Figyelemre méltó, hogy Keynes elmélete 1936-ben jelent meg, Debreu ezzel foglalkozó első cikke 1952-ben, Arrow és Debreu ez elméletet általánosan elfogadottá tevő cikke pedig 1954-ben. Ez az irányzat és ennek általánosan elfogadott gazdaságelméleti és gazdaságpolitikai főiránnyá válása tehát akár még elméleti visszalépésnek is tekinthető Keynesse szemben, mert a főirány nem cáfolja meg, hanem figyelmen kívül hagyja a Keynes által előadott problémákat és szempontokat.

Keynes most idézett műve a nagy világgazdasági válság idején született meg azzal a céllal, hogy megoldást találjon a tömeges munkanélküliség akkori problémájára. Keynes e művében az általános egyensúlyi elméletnek a munkapiacra való alkalmazhatóságát támadta, az árupiacra való alkalmazását nem, és könyvét az alábbi, egyetlen oldalból, sőt egyetlen bekezdésből álló 1. fejezettel vezette be:

„Ennek a könyvnek *A Foglalkoztatás, a Kamat és a Pénz Általános Elmélete* címet adtam, az *általános* szóra téve a hangsúlyt. Ennek a címnek az a célja, hogy kiemelje érveim és következtetéseim jellegének ellentétét az e témára vonatkozó klasszikus elméletével, amelyben fölnevelkedtem, és amely uralja e nemzedék kormányzati és akadémiai köreinek gondolkodását, mind a gyakorlatit, mind az elméletit, éppúgy, mint az elmúlt száz évben. Úgy érvelek, hogy a klasszikus elmélet posztulátumai csak egy speciális esetre érvényesek, de az általános esetre nem, mert [a klasszikus elmélet] olyan helyzet [általános érvényességét] tételezi föl, amely [csupán] a lehetséges egyensúlyi helyzetek határoló pontja. Mi több, a klasszikus elmélet által feltételezett speciális eset jellemvonásai nem felelnek meg annak a gazdasági társadaloméinak, *amelyben ténylegesen élünk, aminek az a következménye, hogy tanítása félrevezető és katasztrofális (disastrous), ha megpróbáljuk a tapasztalati tényekre alkalmazni*” (Keynes 1936, 3, kiemelések az eredetiben, Sz. Gy., l. még Keynes 1936/1961/1965, 1936/1971/2007).

Ez az érvelés a következőképpen folytatódik a 2. fejezetben:

”A foglalkoztatás klasszikus elmélete – amely e feltételezések [a klasszikus elmélet feltételezései] szerint egyszerű és nyilvánvaló – véleményem szerint két alapvető posztulátumon alapul, habár gyakorlatilag [ezeket megalapozó] elemzés nélkül:

1. *A munkabér egyenlő a munka határtermékével. [...]*
2. *A munkabér haszna, ha egy adott mennyiségű munkát alkalmaznak, egyenlő a foglalkoztatás e volumenének határáldozatával” (i. m. 5, kiemelések az eredetiben, Sz. Gy.).*

Ezt ennek a két posztulátumnak, valamint a klasszikus elmélet foglalkoztatásra és munkabérre vonatkozó alaptételeinek félreérthetetlen és határozott elutasítása követi. Itt nem célszerű idézni Keynes további elemzését, és e két itt idézett posztulátum tarthatatlanságát már az is mutatja, hogy a munka határtermékét nem lehet meghatározni, és a munka határáldozata olyan elméleti konstrukció, amelynek számszerűsítése lehetetlen, és elméleti megalapozottsága vitatható. A termelés összetett folyamat, amelynek résztvevőit eltérő

mértékben díjazzák. Ha a végtermék előállításához szükség van valamennyi munkafolyamat elvégzésére, az egyes munkafolyamatok határterméke meghatározhatatlan, és ez a meghatározhatatlan határtermék nem lehet a díjazásnak és a díjazás eltéréseinek magyarázata. Ugyanakkor a munka sokunk számára nem áldozat, hanem önkiteljesítésünk eszköze, és még az is igaz, hogy általában annál magasabb a díjazása, minél kevésbé áldozat és minél inkább az önkiteljesítés eszköze. Ezért a határáldozat sem lehet a díjazásnak és a díjazás eltéréseinek magyarázata, hanem ezek az eltérések sokkal inkább a társadalmi és történelmi körülmények függvényei. Végül a termelési folyamatban résztvevők összességének díjazása, vagyis az összes kifizetett munkabér a társadalom egészének fejlettségétől, teljesítőképességétől és viszonyaitól függ, tehát ismét társadalmi és történelmi körülményektől. Már ez a néhány mondat is illusztrálja annak az elemzésnek a hiányát, amelyre Keynes szerint a klasszikus elmélet e két alapvető posztulátumának támaszkodnia kellett volna.

A fenti terjedelmes Keynes idézetnek csak a következő mondata szorul magyarázatra: „Úgy érvelek, hogy a klasszikus elmélet posztulátumai csak egy speciális esetre érvényesek, de az általános esetre nem, mert [a klasszikus elmélet] olyan helyzet [általános érvényességét] tételezi föl, amely [csupán] a lehetséges egyensúlyi helyzetek határoló pontja”. Ez egyszerűbb nyelvezettel azt jelenti, hogy a klasszikus elmélet szerinti, vagyis a csupán a piaci automatizmusra fölépülő gazdaság elvben végtelenül sok egyensúlyi helyzetet hozhat létre, mindegyiket a foglalkoztatás különböző szintjén, és ezek határoló pontja a teljes foglalkoztatás esete. Ez alapvető ellentétben van a klasszikus és neoklasszikus elmélettel, amely feltételezi, hogy a piaci automatizmus a teljes foglalkoztatást is kialakítja, vagyis nem hozhat létre kényszerű, nem szándékos munkanélküliséggel járó egyensúlyt. E felfogás szerint, amely Keynes előtt az általánosan elfogadott nézet volt, a munkanélküliség, ha volt, önkéntes volt, mert a munkát kereső nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy munkája határáldozata és ezen alapuló bérigénye nagyobb, mint munkája határtermelékenysége, és nem volt hajlandó bérigényét az ennek megfelelő szintre leszállítani. E feltételezés tarthatatlansága és a nem önkéntes, hanem kényszerű munkanélküliség léte a nagy gazdasági válság idején lett nyilvánvaló, és a klasszikus elmélet feltételezéseire felépülő gazdaságpolitika, amely tagadta az állami beavatkozás szükségességét, akkor lett igazán katasztrofális.

Ez a keynesi nézet azonban általánosítható. A „munkanélküliség” helyébe, Keynes másik gyakran használt kifejezését használva, „az emberiség legszebb reményeinek meg nem felelő gazdasági helyzet” írható. Ezzel a keynesi elemzés kiemelkedik a munkanélküliség és foglalkoztatás köréből, és kiterjed többek között a jövedelemelosztás területére is. Keynes tétele ez esetben úgy egészül ki, hogy a piaci erők szabad játéka nem vagy legalábbis nem szükségképpen hoz létre sem teljes foglalkoztatást, sem „az emberiség legszebb reményeinek megfelelő gazdasági helyzet”-et, így például többek között a közfelfogás szerint elfogadható mértékűnek tekinthető jövedelemelosztást. Megismételve ugyanezt az előbbi terminológia szerint, a piaci erők számos különböző jövedelemelosztást hozhatnak létre, és ennek határesete lehet az, amelyben a jövedelmek differenciálódása nem haladja meg a közvélemény által megengedhetőnek tekintett mértéket.

A legnagyobb súllyal és kiemelten kell hangsúlyoznom, hogy Keynes ezzel etikai és politikai megfontolásokat vitt be a közgazdaságtudományba, és hogy ennek messzemenő gazdaságpolitikai következményei vannak. A piaci erők szabad játéka által létrehozott egyensúlyi helyzet erkölcsileg elfogadhatatlan lehet a munkanélküliség kialakulása, a túlzott mértékben egyenlőtlen jövedelemelosztás vagy „az emberiség legszebb reményeinek” más sérelme miatt. Ugyanez az így létrejött egyensúlyi helyzet politikailag is elfogadhatatlan lehet, mert, ismét egy másik Keynes idézet szerint, fontos oka lehet „az elszegényedésnek, a társadalmi elégedetlenségnek, sőt még a háborúknak és a forradalmaknak is”, vagy, kevésbé drámai esetben a kormányon lévő politikai csoport bukására vezethet. Ugyanakkor azonban

Keynes nem volt szocialista, és nem volt a tervgazdaság híve. Úgy vélte, hogy a szabad piacok jól osztják el a korlátozott mértékben rendelkezésre álló erőforrásokat, és jól határozzák meg az áruk és szolgáltatások volumenét. Ez a megkülönböztetés nagyon fontos itt is és a későbbiekben is.

Az itt leírtak gazdaságpolitika következményei nyilvánvalók. A leírtakból az következik, hogy a piaci erők által létrehozott egyensúlyi helyzet elfogadható vagy akár az elérhető legjobb is lehet az áruk és szolgáltatások piacán, de nem vagy csak szinte véletlenül lesz etikai és politikai megfontolások alapján is megfelelő vagy elfogadható a munkapiacra. Ezért gazdaságpolitikai, kormányzati beavatkozásra van szükség az etikai és politikai megfontolások szerint is megfelelő általános gazdasági helyzet, a teljes foglalkoztatás és az elfogadható jövedelemelosztás érdekében. Ehhez Keynes után az egyes országok egyenlőtlen fejlődéséből adódó problémák és a kevésbé fejlett területek és országok felzárkózási törekvései járultak hozzá. Az e problémák megoldására törekvő gazdaságpolitika legfontosabb eszközei Keynes szerint, amint ez köztudott, ha a probléma a munkanélküliség, a monetáris politika és a fiskális politika. Ha a probléma túlmeleg a munkanélküliségen, és kiterjed például a jövedelemelosztásra, más eszközökre is lehet szükség. A piaci erők emellett egyes társadalmi csoportok, régiók vagy országok kulturális és egzisztenciális leszakadására, sőt teljesen reménytelen helyzetére vezethetnek ennek szörnyű következményeivel együtt, amint ezt ma bőven tapasztalhatjuk, és ami talán még fontosabb, semmiképpen sem adnak megoldást a már kialakult, és különösképpen az örökletes, évszázadok óta fennálló problémákra. Feltétlenül szükség van tehát olyan intézményrendszerre és annak olyan működtetésére, amely a társadalom egészének javára tudja korrigálni a piacok nem megfelelő működéséből eredő hibákat, lehetőleg nyilván úgy, hogy ne a már létrejött rossz helyzetet javítsa, hanem már kialakulását is megakadályozza. Ennek az intézményrendszernek a létrehozója és működtetője csak az ország politikai és gazdasági közössége lehet.

Összefoglalva: Keynes szerint a szabad versenyen alapuló kapitalista gazdasági berendezkedés jól osztja ugyan el a korlátozott mértékben rendelkezésre álló erőforrásokat, de két súlyos hibája van. Nem, vagy legalábbis nem feltétlenül hoz létre teljes foglalkoztatást, és az általa létrehozott jövedelemelosztás elviselhetetlen mértékben egyenlőtlen lehet. Ehhez a későbbiekben a fejlettség eltérő szintjéből eredő problémák adódtak hozzá, amelyek ugyan korábban is fennálltak, de korábban nem volt kifejezett igény e helyzet módosítására és a kevésbé fejlett területek és országok felzárkóztatására. Mindez szükségessé teszi, hogy minden ország politikai és gazdasági közössége olyan intézményrendszert alakítson ki, amely képes arra, hogy etikai megfontolások alapján korrigálja a piaci erők által létrehozott helyzetet, teljes foglalkoztatást és elfogadható jövedelemelosztást alakítson ki, és a kevésbé fejlett területek és országok felzárkóztatására vezessen.

A keynesi általános nemzetközi elmélet

A neoklasszikus általános egyensúlyi elméleten és főként ez elmélet általános gazdaságpolitikai alkalmazhatóságának gondolatán Keynes általános nemzetközi elmélete ütötte a második és nem kevésbé halálos sebet. Ez az elmélet vagy inkább a nemzetközi gazdaságpolitikára vonatkozó javaslat a második világháború idején született meg azzal a céllal, hogy a háború befejeztével a nehéz helyzetbe került európai országok, győztesek és legyőzöttek egyaránt, gyorsan talpra tudjanak állni, és elkerülhető legyen mindegyikükben a háború utáni nyomor. Míg a keynesi általános elmélet közismert, az általános nemzetközi elmélet szinte ismeretlen, és még ezt a nevet is csak én merészeltem adni neki az általános elmélet analógiájára. Ennek az az oka, hogy Keynes ezeket a nézeteit és ezeken alapuló javaslatait a Bretton Woods-i intézmények, elsősorban a

Valutaalap létrehozásának kezdeményezése és az ezt követő nemzetközi, elsősorban angol-amerikai megbeszélések és viták során alakította ki. Javaslatait nem tudta teljes egészükben elfogadtatni, és csak az 1944-ben, Bretton Woodsban megkötött és több szempontból 1946-ban, Savannah-ban véglegesített megállapodás feltételei váltak közismertté, Keynes eredeti javaslatai azonban nem. Ő közvetlenül a savannah-i megállapodás után, döntő részben e tárgyalások fáradalmi és a létrejött megállapodás miatti csalódása folytán meghalt, javaslatait nem tudta tudományos igénnyel összefoglalni és publikálni, és ezért ezek az elképzelései feledésbe merültek.

A keynesi általános nemzetközi elmélet ezért a következő forrásokból ismerhető meg. Keynes XXX. kötetes összegyűjtött írásainak (Keynes 1906-1946/1971-1989) ezzel foglalkozó köteteiből (Keynes 1940-1944/1980, 1941-1944/1980, 1944-1946/1979), ezek azonban egy generációval a kritikus események után jelentek meg. Az IMF dokumentumkötetéből (Horsefield 1969a, Horsefield 1969b, de Vries – Horsefield 1969), de ezek is több mint 20 évvel az események után váltak elérhetővé. Végül Keynes életrajzaiból (Harrod 1951/1982) (Moggridge 1976/1993, 1993) (Skidelsky 1983/1992, 1992/2000, 2000), de ezek közül az egyértelműen legfontosabbnak, Skidelsky háromkötetes műve harmadik kötetének publikációja közel fél évszázaddal követte a Bretton Woods-i és savannah-i tárgyalásokat. Ezek a művek sem tudták ráirányítani a figyelmet Keynes elfelejtett javaslataira, bármilyen fontosak voltak is ezek. Nekem kellett megkísérelnem meg e források alapján e javaslatok újbóli ismertetését és mai aktualitásuk bizonyítását (Szakolczai 2016, 2017a, 2017b, 2017c, 2017d), és ennek az előadásnak ez a része ezekre a cikkekre, valamint Keynes konkrét javaslataira (Keynes 1941, 1942, 1943) épül föl. A most leírtak folytán e majdnem ismeretlen keynesi általános nemzetközi elmélet ismertetésének hosszabbnak kell lennie, mint a közismert keynesi általános elmélet ismertetésének.

Áttérve e nézetek bemutatására, az elemzés nemzetközi térre való kiterjesztése és a keynesi általános nemzetközi elmélet kialakítása azért volt elkerülhetetlen, mert minden ország gazdaságpolitikája kihat az összes többi országéra, és függ az összes többi országétól. E nemzetközi összefüggések miatt egyetlen ország, elszigetelten, nem lehet képes helyes és eredményes gazdaságpolitika vitelére, mert ezt megakadályozhatják a nemzetközi összefüggések. Ha viszont, megismételve a már leírtakat, a nemzeti gazdaságpolitika vitelére csak a nemzeti (gazdasági és politikai) közösség és az általa létrehozott intézményrendszer lehet képes, és ezért csak ez a közösség lehet felelős, akkor a nemzetközi gazdaságpolitika szükségképpen feltételezi a nemzetközi (gazdasági és politikai) közösség és az általa létrehozott intézményrendszer létét. Feltételezi tehát a nemzetek közös felelősségét az olyan nemzetközi gazdaságpolitika, vagy legalábbis az olyan nemzetközi gazdaságpolitikai klíma kialakításáért, amely kedvező minden ország számára, és lehetővé teszi minden ország számára a neki kedvező nemzeti gazdaságpolitika vitelét.

Semmi sem nyilvánvalóbb azonban, hogy ez a nemzetközi gazdaságpolitika csak akkor működhet, ha a nemzetközi közösség és az általa létrehozott intézményrendszer megkövetelheti, hogy az egyes országok saját javukra követett gazdaságpolitikája ne sértse más országok érdekeit. Míg tehát az általános elméletben leírt nemzeti gazdaságpolitika feltételezi az ennek vitelére alkalmas nemzeti közösség létét, az általános nemzetközi elméletben leírt nemzetközi gazdaságpolitika vitele felelős szellemű nemzetközi közösség létét és az országok kölcsönös jóindulaton alapuló együttműködését tételezi fel. Mi több, ha a nemzeti gazdaságpolitika viteléhez megfelelő nemzeti intézményrendszerre van szükség, megfelelő nemzetközi intézményrendszert kell kialakítani a nemzetközi gazdaságpolitika viteléhez is, amint erről már volt szó. Ez nyilván még nehezebb, mint a megfelelő nemzeti intézményrendszer kialakítása. Noha most még csak a keynesi nézetek ismertetésénél tartunk, már itt le kell írnom azt a nyilvánvalót, hogy ez a gondolat közel áll a nemzetek testvériségét és jóindulatú együttműködésük szükségességét hangsúlyozó keresztény társadalmi tanításhoz.

A leírtak alapján aligha lehet vitás, hogy ez a keynesi általános nemzetközi elmélet éppen olyan radikális szakítás a nemzetközi gazdaság klasszikus elméletével, mint amilyen radikális szakítás volt a keynesi általános elmélet a foglalkoztatás és nemzeti gazdaságpolitika klasszikus elméletével. Az általános elmélet azt mondta ki, hogy a piacok nem vagy nem szükségképpen vezetnek teljes foglalkoztatásra, elfogadható jövedelemelosztásra és az emberiség legszebb reményeinek megfelelő gazdasági helyzetre az egyes országokban, az általános nemzetközi elmélet pedig azt, hogy a piacok nem vagy nem szükségképpen vezetnek az emberiség legszebb reményeinek megfelelő gazdasági helyzetre a nemzetközi gazdaságban. Ezért ide is tartozik az előző rész első bekezdése, mert mindkét elemzés ugyanerre az alapkövetkeztetésre vezet.

„A klasszikus elmélet által feltételezett speciális eset jellemvonásai nem felelnek meg annak a gazdasági társadaloménak, *amelyben ténylegesen élünk, aminek az a következménye, hogy tanítása félrevezető és katasztrofális (disastrous), ha megpróbáljuk a tapasztalati tényekre alkalmazni*” (Keynes 1936, 3, kiemelések az eredetiben, Sz. Gy., I. még Keynes, 1936/1961/1965, 1936/1971/2007.).

Keynes azonban nem mulasztja el, hogy a nemzetközi gazdaság klasszikus elméletéről külön és kiemelten is leírja lesújtó és elutasító véleményét. Az a memorandum, amellyel megkezdte a Valutalapra vonatkozó elképzeléseinek kidolgozását (Keynes 1941), a következőkkel kezdődik.

„Amióta a pénz és az értékpapírok léptek a cserekereskedelem helyébe, még sohasem sikerült megoldani azt a problémát, hogy hogyan tartsák fenn az országok közti fizetési mérleg egyensúlyát. [...] Az ennek a problémának a megoldására való képtelenség mindmáig fontos oka volt az elszegényedésnek, a társadalmi elégedetlenségnek, sőt még a háborúknak és a forradalmaknak is. A legutóbbi ötszáz év folyamán csak két, mindkét esetben mintegy ötvenéves időszak volt (az angol kronológia szerint Erzsébet és Viktória kora), amelyről azt mondhatjuk, hogy a nemzetközi kereskedelemnek a pénz felhasználásával való lebonyolítása »működött« (i. m. 21). A kritikus fontosságú mondat azonban a következő. „Annak a feltételezése, hogy létezik egy olyan simán működő automatikus korrekciós mechanizmus, amely fenntartja az egyensúlyt, ha rábízunk magunkat a *laissez-faire* módszereire, doktriner illúzió, amely figyelmen kívül hagyja a történelmi tapasztalatokat, anélkül hogy ezt bármiféle megbízható elmélet is alátámasztaná” (i. m. 21-22). Ez valóságos hadüzenet a nemzetközi gazdaság klasszikus és neoklasszikus elméletének, amely ma is uralja mind a közgazdasági elmélet főirányát, mind a gazdaságpolitikát, és amely szerint a szabad piacok egyensúlyi és emellett optimális helyzetre vezetnek.

A foglalkoztatás klasszikus elméletének keynesi elutasítása ez elmélet két alapvető posztulátumának elutasításán alapult. Aligha tévedek, ha úgy vélem, hogy a nemzetközi gazdaság klasszikus elméletének elutasítása és saját alternatív javaslatainak kidolgozása azon alapul, hogy Keynes figyelembe vette az alábbi két nyilvánvaló ténytet:

(a) bármikor előfordulhatnak előre nem látható, nagy súlyú és nagy hatású események, és

(b) bármikor előfordulhatnak elháríthatatlannak bizonyuló, súlyos gazdaságpolitikai hibák.

Ezeknek az eseményeknek és hibáknak a súlya és hatása, főként rövid távon, nagyobb lehet, sőt általában nagyobb, mint az egyensúly kialakítása vagy helyreállítása irányában ható erők. Keynes tehát nem tagadta az egyensúly kialakítása vagy helyreállítása irányában ható erők létét, de azt állította, hogy az ez ellen ható erők, az előre nem látható, nagy hatású események és súlyos következményekre vezető gazdaságpolitikai hibák hatása lehet nagyobb. Ugyanezt másként megfogalmazva, a piaci erők szabad játéka, akárcsak egy zárt gazdaságban, számos olyan egyensúlyinak tekinthető helyzetet hozhat létre, amely tartósan fennmarad, semmi sem biztosítja azonban, hogy ezek megfeleljenek az emberiség legszebb reményeinek. Ez az, ami elkerülhetetlenné teszi a nemzetközi gazdasági folyamatokba való tudatos gazdaságpolitikai

beavatkozást. Ez a beavatkozás ismét nem más, mint erkölcsi szempontok érvényesítése ezúttal a nemzetközi gazdaságpolitikában.

A fenti kettős alapvető felismerést és ezek legfontosabb következményét talán nem is Keynes, hanem legjobb ismerője, Skidelsky fogalmazza meg a legvilágosabb és egyben a legköltőibb formában, Keynes Westminster Székesegyházban tartott gyászszertartásához írt késői gyászbeszédében. „Helyes volt, hogy Keynesre [...] himnusz szavaival emlékeztek. Közgazdaságtana sokkal inkább az Új-, mint az Őszövetségé. Sokkal inkább a szeretet és a megbocsátás közgazdaságtana, mint az igazságé, vagy még inkább olyan közgazdaságtan, amelyben az igazságot nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok módosították. Keynes nem kívánt a jövőre vonatkozó tökéletes információon alapuló pazar számítási kapacitást. Egyetértett Locke-kal, aki azt írta, hogy 'a minket érintő ügyek legnagyobb részében Isten csak félhomályba való bepillantást engedett nekünk'. *Tévedni emberi dolog, és minden tartós emberi berendezkedésnek irgalmasnak kell lennie*” (Skidelsky 2000, 476, kiemelés tőlem, Sz. Gy.).

Már az itt leírtak is párhuzamosak az előbb az általános elmélettel kapcsolatban leírtakkal, de ez a párhuzamosság még szorosabbá tehető, ha a keynesi felismeréseket a klasszikus elmélet téves posztulátumainak formájába írjuk át. Ekkor a klasszikus nemzetközi gazdasági elmélet téves alapvető posztulátumai a következők lesznek:

- (a) nincsenek előre nem látható, nagy súlyú és nagy hatású események, és
- (b) nincsenek elháríthatatlannak bizonyuló, súlyos gazdaságpolitikai hibák,

illetve pontosabban, ha vannak, akkor ezek súlya és hatása nem akkora, mint az egyensúly kialakítása vagy helyreállítása irányában ható, automatikusan működő erőké. Ha nincsenek ilyen események és hibák, vagy ha ezek hatása rendszeridegen és egyedi, másodlagos vagy akár elhanyagolható, mint ahogy ezt a klasszikus és neoklasszikus elmélet, a főirány hívei feltételezik, akkor a nemzetközi gazdasági folyamatokba való tudatos gazdaságpolitikai beavatkozás fölösleges, sőt káros lehet, és mindent megoldhat a piaci erők szabad érvényesülése. A keynesi általános nemzetközi elmélet központi tétele viszont az, hogy ezek nem rendszeridegen és egyedi, másodlagos vagy akár elhanyagolható események, hanem a történelem és ennek részeként a mindenkori gazdasági helyzet integráns és folyamatosan ható elemei. Ennek megfelelő mértékű figyelembevétel nélkül nem magyarázható meg a nemzetközi gazdaság működése, és nem alakítható ki a nemzetközi gazdaságnak a valóságos körülményeket megfelelőképpen figyelembe vevő és ezekkel számoló, realista rendje.

Mindez azt jelenti, hogy a nemzetközi gazdaság esetében is belépnek a képbe az erkölcsi és politikai megfontolások. Az egyes nemzetgazdaságokon belül a keynesi felfogás szerint a több lehetséges egyensúlyi helyzet közül erkölcsi és politikai megfontolások alapján kell kiválasztani a legmegfelelőbbet, így azt, amely nem vezet munkanélküliségre, elfogadhatatlan mértékű jövedelmi egyenlőtlenségre és az emberiség legszebb reményeinek sérelmére. Ezzel teljes mértékben analóg az a keynesi felfogás, hogy több nemzetközi egyensúlyi helyzet lehetséges, és ezek közül erkölcsi és politikai megfontolások alapján kell kiválasztani a legmegfelelőbbet, így azt, amely nem vezet elfogadhatatlan mértékű nemzetközi jövedelmi differenciálódásra és ebből eredő politikai ellentétekre, elszegényedésre, társadalmi elégedetlenségre, háborúkra és forradalmakra.

Összefoglalva: Keynes szerint a szabad versenyen alapuló kapitalista nemzetközi gazdasági berendezkedés nem oldja meg megfelelően a nemzetközi gazdasági problémákat. Ezért elkerülhetetlenül szükség van egy olyan nemzetközi intézményrendszerre, amely képes a piaci erők szabad játéka által létrehozott helyzet korrigálására, lehetőleg ismét úgy, hogy ne a már létrejött rossz helyzeten javítson, hanem már kialakulását is megakadályozza. Ennek az intézményrendszernek a létrehozója és működtetője csak a nemzetközi gazdasági és politikai közösség lehet, és működésének előfeltétele a nemzetek hajlandósága a kölcsönös jóindulaton

alapuló együttműködésre. Ilyen intézményrendszer létrehozása nem megvalósíthatatlan vágyalom, mert a nemzeteknek fel kell ismerniük, hogy egymáshoz vagyunk láncolva, és mindegyikünk jóléte feltételezi, legalábbis hosszabb távon, az összes többi jólétét.

A keynesi nézetek a szuverén hitelekéről

A keynesi általános nemzetközi elmélet fontos és integráns része a szuverén hitelekre és államközi adósságokra vonatkozó keynesi felfogás. E kérdés itteni tárgyalása nem látszott elkerülhetetlennek, de azzá vált elsősorban a Centesimus Annus ezzel kapcsolatos állásfoglalása miatt; ennek az állásfoglalásnak az ismertetésére ez előadás utolsó részében kerül majd sor. Keynes erre vonatkozó felfogása, éppúgy mint minden más javaslata, nem elméleti tételként, hanem konkrét gazdaságpolitikai problémák megoldására vonatkozó elképzelésként jött létre. Az első ilyen probléma az első világháború utáni német jóvátétel és a szövetségesek közti adósság rendezése, a második pedig a második világháború utáni angol hitelkérelem volt.

A kiinduló és alapvető keynesi nézet szerint hibás és minden realitást nélkülöző gondolat, hogy az első világháború utáni idő szuverén hitelei, azaz állami adósságai a XIX. századi nemzetközi hitelek analógiájára és velük azonos módon rendezhetők. Ez értelem szerűen vonatkozik a XX. század későbbi részének, valamint a XXI. századnak az állami adósságaira is. A XIX. század nemzetközi hitelei csatornák, vasutak, bányák, ültetvények létrehozását tették lehetővé, és ezek megtermelték visszafizetésük forrását. Az első világháború utáni és a későbbi idő szuverén nemzetközi tartozásai viszont háborús jóvátételi kötelezettségeknek, valamint háborús kiadások vagy költségvetési hiány fedezésére fölvetett hiteleknek folyamányai, amelyek nem termelték, és ma sem termelik meg visszafizetésük forrásait. Ezért ezeket a lehető legalacsonyabb szinten kell tartani, és ezért az ilyen szuverén hitelek teljes visszafizetésére sohasem került sor, sőt erre az esetek legnagyobb részében nem is volt, és nagyrészt ma sincs lehetőség. Az ebben a részben leírtak természetesen nem vonatkoznak az olyan beruházásokra, amelyek hozadéka lehetővé teszi fedezni a felvett hitel törlesztését.

Az első világháborút lezáró versailles-i béketárgyaláson Keynes számos magas tisztet töltött be, és befolyását annak elérésére próbálta felhasználni, hogy a német jóvátételi kötelezettségek ne haladják meg a német teljesítőképeség határait, de eredménytelenül. Világosan látta, hogy az európai szövetségesek Németországgal szembeni túlzott és teljesíthetetlen követeléseinek az volt az oka, hogy el voltak adósodva Amerika felé. Ezért Amerikával szembeni adósságaik törlesztésével lehetett volna elviselhetővé tenni Németország és szövetségesei jóvátételi kötelezettségeit. Ezt a javaslatát nem tudta elfogadtatni, és ezért, amikor mindez végképp nyilvánvalóvá vált, lemondott minden tisztről, és elhagyta Versailles-t.

Nézeteit az azonnal Versailles után írt, neki világhírt adó és számtalan nyelvre lefordított könyvében (Keynes 1919/1920, 1919/1971, 1919/1991, 1919/2000) foglalta össze. Alapvető konklúziója: „Továbbra is azt vallom, hogy a fő konferenciát megelőzően vagy annak legkorábbi szakaszában Nagy-Britannia képviselőinek az Egyesült Államok szakértőivel összefogva, mélyrehatóan meg kellett volna vizsgálniuk az egész gazdasági és pénzügyi helyzetet, s az angoloknak felhatalmazással kellett volna bírniuk az alábbi elveken nyugvó konkrét javaslatok megtételére. 1) Valamennyi szövetségesek közti adósságot azon nyomban el kell törölni. 2) A Németország által fizetendő összeget 10 milliárd dollárban kell meghatározni. 3) Nagy-Britannia lemond minden igényéről, hogy részt kapjon ebből az összegből, és az egész hányadot, amelyre jogosult lenne, a békekonferencia rendelkezésére bocsátja a megalakítandó új államok pénzügyi helyzetének támogatására” (Keynes

1919/1991, 176). Ezt a későbbiekben azzal egészítette ki, hogy Németország hajóinak és egyéb tulajdonainak átadásával 2,5 milliárd dollárt már teljesített, és a fennmaradó 7,5 milliárd dollárt 1923-mal kezdődően 30 éven át évi 250 millió dolláros részletekben kellene kifizetnie. Kamatot nem lenne szabad számítani.

Az angol-amerikai hiteltárgyalásokra a második világháború befejeztével, 1945-ben került sor. Az angol gazdaság válságos helyzetére Keynes *Our Overseas Financial Prospects* (Nemzetközi Pénzügyi kilátásaink, Keynes 1945a) című és 1945. augusztus 13-i keltű memorandumában hívta fel a figyelmet, és az egész kérdéskört Skidelsky (2000, 409-458) tárgyalja. Számításai szerint az 1946-1948. évi összesített deficit 1,7 milliárd font, azaz 5 milliárd dollár volt, és e horribilis összeg legnagyobb részének megszerzésére egyetlen forrás volt elképzelhető, az Egyesült Államok. A brit kormánynak azonnal tárgyalnia kellett a kérdést, és az ezzel foglalkozó kormányülésre szinte azonnal, tíz nappal Keynes előbb tárgyalt memorandumának kelte után került sor (Skidelsky i. m., 403). Keynes e tárgyaláson egyértelműen megmondta, hogy az ország ekkora normális kamatozású hitel törlesztésére képtelen, segélyre van szüksége, és hitelről csak akkor lehet szó, ha ez a szó a segély leplezése. A kormány azonnal felkérte Keynest, hogy utazzon Amerikába ennek az összegnek a megszerzésére, és azt az utasítást adta, hogy csak segélyről lehet szó, hitelről nem.

Keynes gyakorlatilag azonnal, augusztus 27-én és eléggé szokatlan módon, a „Pasteur” kanadai csapatszallító hajón indult el Southamptonból Québec kikötőváros felé utolsó előtti amerikai útjára, amelyről három és fél hónap múlva, december 17-én ért vissza Londonba, halálosan fáradtan és megrendült egészséggel. Először Ottawába ment, és ott 300 millió dollárral többet kapott, mint amennyit remélt. Az Egyesült Államokban szeptember 20-án jelentette be az 5 milliárd dolláros igényt. Ezt az amerikaiak szemrebbenés nélkül tudomásul vettek, de ragaszkodtak a brit nemzetközi kereskedelmi korlátozásoknak és a sterlingövezet preferenciarendszerének megszüntetéséhez, ami a brit birodalom megszüntetésével fenyegetett. A felajánlott összeget később csökkentették, a megállapodást végül december 6-án írták alá, amely szerint a hitel összege 3,75 milliárd dollár lett, de az angoloknak el kellett fogadniuk a sterlingövezetre vonatkozó és számukra nagyon hátrányos amerikai követeléseket. December 17-én érkezett meg Southamptonba, halálosan fáradtan. A következő napon, december 18-án még beszédet kellett tartania amerikai tárgyalásainak eredményeiről a Lordok Házában (Keynes 1945 b), kérve a megállapodás jóváhagyását. Beszédét öt óráig tartó vita követte, és a pénzügyi megállapodást 90 szavazattal 8 ellenében mintegy 100 tartózkodással fogadták el. Ha más tart más beszédet, elutasították volna a megállapodást.

Összefoglalva: Az e két eseménysorozatról szóló beszámoló jól illusztrálja azt a tételt, hogy a rendkívüli eseményekből vagy gazdaságpolitikai hibákból eredő nagyobb állami pénzügyi problémák nem oldhatók meg a kereskedelmi és banki hitelezés normális eszközeivel, kamatozó kereskedelmi, banki hitelekkel. Ezek megoldásához rendkívüli, államközi beavatkozásra, segélyre vagy a kereskedelmi hitelezés feltételeinél kedvezőbb hitelfeltételekre van szükség. Ez a tétel tulajdonképpen ellentétes a klasszikus és neoklasszikus elmélettel és a közgazdaságtudomány mai főirányával, amely az ilyen kérdések megoldását is a kereskedelmi hitelezés hatáskörbe utalja.

A közgazdaságtudomány egyes újabb fejleményei

A neoklasszikus általános egyensúlyi elméleten a közgazdaságtudomány egyes újabb fejleményei ütötték a harmadik, ugyancsak halálos sebet. Itt csak a legfontosabbak vázlatos tárgyalására van lehetőség.

E nézet elméleti alátámasztottságát a jogi alapképzettségű angol Coase (v. ö. Valentini

2005) rendítette meg elsőnek. Már legelső cikkében (Coase 1937) rámutatott arra a nyilvánvaló tényre, hogy a kereskedelmi ügyletek megkötése nem költségmentes, hanem vannak tranzakciós költségek. Valentiny (i. m. 531) élénken írja le azt a páratlanul érdekes vitát, amely a Chicagói Egyetemen zajlott le Coase és még két későbbi Nobel-díjas, Stigler és Friedman részvételével, és amelyen Coase maga mellé és Pigou hagyományos nézetei ellen fordította az összes résztvevőt. E vita és folyamányai alapján Stigler fogalmazta meg a Coase-tételt, amely szerint „tökéletes verseny esetén az egyéni és társadalmi költségek egyenlők” (idézi Valentini, i. m. 533). Ez nyilván csak a tökéletes verseny elméleti esetében van így, és nem a valóságban, ahol a tranzakciós költségek zérusnál nagyobbak. Ennek egyenes következménye egyrészt, hogy Arrow és Debreu következtetései nem vonatkoztathatók a való világra, hanem csak arra az elméleti esetre, amelyben nincsenek tranzakciós költségek, és másrészt, hogy a tranzakciós költségek figyelembevételének módosítania kell a közgazdaság gondolkodás egészét, mert a zérus tranzakciós költségek világa távol áll a valóságtól.

Erről maga Coase a következőket írta: „A nulla tranzakciós költségekkel működő világ, amelyre a Coase-tétel vonatkozik, a modern közgazdasági elemzés világa, ezért a közgazdászok meglehetősen otthonosak az ebben a világban felmerülő intellektuális problémák kezelésében, bármily távol essen is [ez] a valóságtól. [...] Ha igazam van, akkor a modern közgazdasági elemzés képtelen kezelni sok olyan kérdést, amelyről azt állítja, hogy megválaszolta őket. Nem várható, hogy egy ilyen lesújtó következtetés derűs fogadtatásban részesüljön, így az elemzésemmel szembeni ellenállás is egészen természetes.” (Coase 2004, 29-30, idézi Valentini, i. m. 533.) Nem érdektelen szó szerint idézni a következőket is. „Coase azt vallja, hogy a közgazdasági vizsgálódás a gazdaság reálfolyamatainak megismerésével kezdődik, és oda visszatérve fejeződik be, vagyis a megfogalmazott közgazdasági tételek érvényességét is a gazdasági szereplők tényleges viselkedése minősíti. Az uralkodó közgazdasági megközelítés ezeket a követelményeket figyelmen kívül hagyva olyan egyre elvontabb elméleti konstrukciókban gondolkodik, ahol a verbális, geometriai vagy matematikai szimbólumok, önálló életre kelve, átveszik a gazdaság valóságos szereplőinek helyét. Az így felfogott gazdaság már csak az 'iskolatóblán' életképes, valóságosan nem” (Valentini, i. m. 527.) Ez a kritika bizony az elsősorban a formális tökélyre törekvő egész modern közgazdaságtan ellen irányul. Coase eredményeiért 1991-ben kapott Nobel-díjat.

A hagyományos felfogás és elemzési módszer helyességének kétségbevonására vezető másik kritikus fontosságú irányzat az információs aszimmetria elmélete, amelyet Akerlof (vö. Madarász – Vincze 2005), Spence (vö. Gömöri 2005) és Stiglitz (vö. Farkas 2005) kezdeményezett, és amelyért hárman, megosztva 2001-ben kaptak Nobel-díjat. Ennek az elméletnek az a lényege, hogy ha a piacon találkozó két fél informáltsága nem azonos, mint ahogy ezt a hagyományos elmélet és a klasszikus és neoklasszikus általános egyensúlyi modell feltételezi, akkor ennek folytán a piaci megoldás nem feltétlenül vezet egyensúlyra és főként optimalitásra. Akerlof ezzel a témakörrel foglalkozó első cikkében (Akerlof 1970) a használt autók piacával foglalkozott, Spence (1973) az állást keresők magatartásával, és ehhez hasonló volt a tárgya Stiglitz e témakörbe tartozó első cikkének is (Stiglitz 1975). Stiglitz ide tartozó cikkei azonban valósággal megszámlálhatatlanok, a Nobel-díj átvételekor tartott előadásának (Stiglitz 2001) irodalomjegyzéke szerint addig megjelent 415 folyóiratcikke közül 219 foglalkozott ezzel a témával.

Az eddig leírtak következményei szinte minden további tárgyalás nélkül nyilvánvalók. Ha vannak tranzakciós költségek, és ha a piacokon találkozó felek informáltsága eltérő, márpedig ez így van, akkor ez alapvető mértékben módosítja helyzetet azzal a klasszikus és neoklasszikus elmélet által feltételezett esettel szemben, amely szerint nincsenek tranzakciós költségek, minden információ ingyenesen és korlátlanul áll rendelkezésre, és a piacon találkozó felek informáltsága azonos. Az azonban, hogy az információ az esetek többségében aszimmetrikus, nyilvánvaló; az autógyár és autókereskedő pl. jobban ért az autóhoz, mind az

autóvásárló. Ha nincsenek tranzakciós költségek és a piacon találkozó felek informáltsága azonos mértékű és tökéletes, akkor állítható, hogy a szabad piaci viszonyok optimális megoldásra vezetnek, ha viszont vannak tranzakciós költségek, és az információ aszimmetrikus, akkor nem. Ez tarthatatlanná teszi azt az álláspontot, hogy a tényleges piaci – és nem a tankönyv- vagy iskolatáblaszerű – viszonyok egyensúlyra és optimalitásra vezetnek, ezért nem írhatók fölül gazdaságpolitikai eszközökkel, vagy fölülírásuk ront a helyzeten. Ez különösképpen igaz a nemzetközi kereskedelem területén, ahol szükségképpen különösen nagyok a tranzakciós költségek és különösképpen nagy az információs aszimmetria is. Ezzel elméleti szempontból is igazoltá vált Keynesnek az a nézete, hogy a tényleges piaci viszonyok által létrehozott helyzet nem eleve optimális, és ezért fölülírható és javítható.

Áttérve a modern makroökonómiaira, a keynesi nézetek alátámasztására vezet az ún. Mundell-trilemma is. Amint ezt Mundell (1963, vö. Pete 2005) és Fleming (1962) elemzésére visszavezethető, amint ezt Obstfeld és Taylor (2003, 29-33) kifejti, és amint ezt Gyórfy (2007, 71) tárgyalja, nyílt és főként kis nyílt gazdaságban nem lehet egyszerre rögzített valutaárfolyam, szabad tőkeforgalom és független makroökonómiai politika. Mundell munkásságáért 1999-ben kapott Nobel-díjat. Ezt a tételt Keynes (1942, 1943) olyannyira fölismerte, hogy javaslataiban rögzített valutaárfolyam helyett rögzített de rendezetten módosítható valutaárfolyamot javasolt, emellett szükségesnek tartotta a tőkeforgalom ellenőrzését, és elsődleges fontosságot tulajdonított annak, hogy az általa javasolt nemzetközi valuta- vagy klíringunióhoz csatlakozó országok önálló és független makroökonómiai politikát folytathassanak a teljes foglalkoztatás és a prosperitás kialakítására és fenntartására. Elsősorban ebből eredtek ellentétei White-tal (1942, 1943), aki rögzített árfolyamrendszerre és minden korlátozás és ellenőrzés nélküli szabad tőkeforgalomra törekedett, elutasítva az akkor még ezen a néven nem ismert Mundell-trilemmának még a felvetését is, hogy a rögzített árfolyam és a szabad tőkeforgalom akadály lehet az egyes országok független makroökonómiai politikájának, a teljes foglalkoztatásnak és a nemzeti prosperitásnak. Ez a trilemma nyilván dilemmára egyszerűsíthető le: egy ország gazdaságpolitikája vagy a teljes foglalkoztatás és a prosperitás nemzeti gazdaságpolitikai céljainak, vagy a nemzetközi egyensúly szempontjainak adhat elsőbbséget. Keynes nyilván e dilemma egyik, White pedig a másik ágát ragadta meg, illetve tartotta elsődlegesnek, és Keynes ezzel voltaképpen évtizedekkel Mundell és Fleming előtt fölismerte a Mundell-trilemmát.

Hasonló a helyzet North (vö. Orbán-Szántó, 2005) esetében Életművét lezáró könyvében North (2005) az előre nem látható, nagy súlyú és nagy hatású eseményeket állította elemzése központjába, és Keynes érvelése tulajdonképpen tartalmazza azt, amit North két generációval később írt le. Amint ezt North megfogalmazza, nem ergodikus világban élünk, és világunkat újra és újra előre nem látható, nagy súlyú és nagy hatású események rázzák meg. Ennek folytán a világot rosszul írja le az a klasszikus elmélet, amely adottnak és változatlanak tekinti a fogyasztói ízléseket és a technológiai viszonyokat, és ennek folytán úgy írja le gazdaságunkat, mint amely viszonylag békés és nyugodt körülmények között folyamatosan közelít egy előre meghatározott egyensúlyi és optimális helyzet felé. Ezt így írta le először Walras (1874), és voltaképpen ez a klasszikus és neoklasszikus általános egyensúlyi elmélet minden változatának alapvető feltételezése és kiinduló pontja.

A mi valóságos világunk azonban nem békés és nem nyugodt, nincs predeterminált egyensúlyi helyzete, hatalmas és előre nem látható lökések rázzák meg, és az alkalmazkodási folyamatok nem tendálnak egy valamely predeterminált egyensúlyi helyzet felé, amely nincs is. Gazdaságunk helyzetének alakulása történelmi folyamat, amely, mint minden történelmi folyamat, nem követ előre meghatározott utat. Ennek folytán indokoltak azok a „nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok”, amelyek Skidelsky késői gyászbeszédében szerepelnek, és amelyek a keynesi általános nemzetközi elmélet és az ezen alapuló gazdaságpolitika központi elemei. Indokolt az is, hogy „tévedni emberi dolog”, sőt nem ergodikus világunkban a tévedés

elkerülhetetlen, mert a jövő előrelátása lehetetlen. Ezért mélységesen igaz, hogy „minden tartós emberi berendezkedésnek irgalmasnak kell lennie”, amint ezt Skidelsky, Keynes ismertette és értelmezve leírja.

North korábbi eredményeiért, Robert W. Fogelgel megosztva, már 1883-ban megkapta a Nobel-díjat.

Összefoglalva: A közgazdaságtudomány itt idézett legújabb fejleményei megerősítik Keyneset, sőt túlmennek azon, amit ő állított. A tranzakciós költségek és az aszimmetrikus információ figyelembevételét az jelenti ugyanis, hogy a való világban a piacok által kialakított megoldás nem is lehet optimális, mert a szabad versenyen alapuló gazdaságban az optimális helyzet csak a zérus tranzakciós költségek és a szimmetrikus információ irreális világában érhető el. Keynes sohasem ment el idáig. A Mundell-trilemmára és a nem ergodikus világra vonatkozó tételek viszont nemcsak megerősítik Keynes nézeteit, hanem ezeket már Keynes is felismerte, sőt ezekre alapozta a nemzetközi gazdaság keynesi rendjére vonatkozó javaslatait.

A nemzetközi gazdaság keynesi rendje

Az eddig leírtak lehetővé teszik a nemzetközi gazdaság Keynesi rendjének felírását. Keynes szerint, noha ezt így nem mondta ki, de ez az általa leírtakból egyenesen következik, akkor van nemzetközi gazdasági egyensúly, ha egyensúlyban van minden ország fizetési mérlege. A nemzetközi gazdasági egyensúly e definíciója szerinti helyzetben egyetlen ország sem kényszerül arra, hogy a Mundell-trilemmából következőknek megfelelően korlátozza belföldi keresletét, vagyis restriktív politikát folytasson azért, hogy egyensúlyban tartsa fizetési mérlegét. Aligha vitatható, hogy a nemzetközi gazdasági egyensúly e definíciója szerinti helyzet és csak ez a helyzet vezet a világ egészében teljes foglalkoztatásra és a termelési lehetőségek legteljesebb kihasználására, és így a világ egészében az elérhető legnagyobb jólétre. Csak ez a helyzet tekinthető tehát optimálisnak.

Amint erről már volt szó, a gazdasági erők szabad játéka, valamint a nemzetközi kereskedelem és nemzetközi pénz- és tőkeforgalom teljes szabadsága nem vezet és a már tárgyalt okok, így a nem várt események vagy a gazdaságpolitikai hibák, valamint a fejlettség tekintetében fennálló különbségek folytán nem is vezethet ilyen helyzetre. Ilyen játékszabályok esetén a véletlenszerű okok, a gazdaságpolitikai hibák és a nem kellő fejlettség miatt rossz helyzetbe kerülő vagy már eleve abban lévő országok a most tárgyalt Mundell-trilemmából következően általában csak restriktív politikával vagy csak termelési struktúrájuk saját jóléti és fejlődési törekvéseiknek nem teljesen megfelelő kialakításával tudják fenntartani vagy helyreállítani nemzetközi fizetési pozíciójuk egyensúlyát. A restriktív politika viszont csökkenti először az ezt alkalmazó országokban, majd ennek továbbgyűrűző hatásaként a világ egészében a foglalkoztatást, a termelést és a nemzeti jövedelmet, a restriktív politika tehát feltétlenül kerülendő.

Ugyanakkor igaz, hogy a nemzetközi kereskedelem és a nemzetközi tőkeforgalom korlátozásának és a gazdasági elzárkózás politikájának súlyosan káros következményei vannak. Az áruforgalom szabadsága oda telepíti az egyes áruk termelését, ahol ezek a leghatékonyabban és legolcsóbban állíthatók elő, a tőkeforgalom szabadsága pedig tőkét juttathat a szegény és így tőkeszegény országokba, és előmozdítja fejlődésüket. Bizonyítható, hogy elvben és ideális körülmények között a nemzetközi kereskedelem és a nemzetközi pénzforgalom teljes szabadsága vezet a termelés legmagasabb szintjére és így a legnagyobb jólétre. Ezért az elzárkózás, a tilalmak és korlátozások politikája éppúgy kerülendő, mint a restriktív politika.

Ebből az alapvető ellentmondásból kivezető keynesi utat Skidelsky fogalmazta meg a legjobban. Ez az út a szeretet és a megbocsátás közgazdaságtana, amelyben az igazságot nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok módosítják. Ez azt jelenti, hogy a jó helyzetben lévő fejlett és gazdag országokban nincs helye az áru- és szolgáltatásforgalom, valamint a tőkeforgalom korlátozásának, és különösképpen nincs helye az ilyen eszközök előnyszerzésre, másokkal szembeni károkozásra való felhasználásának. A rossz helyzetben lévő, elmaradott és szegény országokkal, valamint az előre nem látható események és gazdaságpolitikai hibák miatt átmenetileg rossz helyzetbe kerülő országokkal szemben viszont életbe lép a szeretet és megbocsátás közgazdaságtana, és alkalmazhatók a fenntartások és felmentő záradékok. Ezek az országok joggal kérhetik a fejlett és gazdag országokat, hogy segítsék őket, és mozdítsák elő problémáik megoldását adományokkal vagy a kereskedelmi hitelek feltételeinél kedvezőbb hitelek nyújtásával. Joggal kérhetik, hogy leértékelhessék valutájukat, ha ez a nemzetközi megállapodások egyébként nem tennék lehetővé. Joggal javasolhatják, hogy a nagyobb és tartós exporttöbbletet elérő országok értékeljék fel valutájukat, és bővítsék a belföldi keresletet azért, hogy ezzel segítsék a kereskedelmi mérleg hiányával küzdő országokat. Joggal kérhetik, hogy bevezethessenek korlátozásokat az áru- és szolgáltatásforgalom, valamint a tőkeforgalom terén, de csak a feltétlenül szükséges mértékben és a feltétlenül szükséges ideig, és emellett csak úgy, hogy ezzel ne okozzanak nagyobb kárt más országoknak. A forgalom teljes és feltétlen szabadsága tehát csak a fejlett országoktól kívánható meg, és tőlük is csak akkor, ha valamilyen előre nem látható váratlan esemény vagy gazdaságpolitikai hiba miatt nem kerültek átmenetileg válságos helyzetbe.

Eldöntendő azonban, hogy mely ország van olyan rossz helyzetben, hogy olyan eszközökhöz folyamodhat, melyek alkalmazása a jó helyzetben lévő országok számára tilos, hogy mi az, ami nem károsítja nagymértékben a többi országot, és hogy mikor szűnik meg valamely országnak az a helyzete, amely miatt megengedhető nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok alkalmazása. Ennek megállapítása és a megállapítás következményeinek érvényesítése erre alkalmas nemzetközi szervezet létét tételezi fel, ezt a szervezetet pedig csak a nemzetközi politikai és gazdasági közösség hozhatja létre. Ez a szervezet emellett csak a nemzetközi gazdasági és politikai közösség kölcsönös jóindulaton alapuló együttműködése esetén működtethető. A nemzetközi gazdasági egyensúly keynesi értelmezése tehát egyértelmű érv a nemzetközi közösség tudatos gazdaságpolitikai szerepvállalása és az ezt megvalósító nemzetközi intézmény létrehozása mellett. Vágyálom ez, vagy van erre reális lehetőség? Nem vitatható, hogy ilyen célú nemzetközi szervezeteket már a II. világháború után is létrehoztak, és hogy a legutóbbi időben megalakult és működik a G7 és a G20. Az emberiség tehát már megindult ezen az úton, és ha ez így van, tovább is léphet rajta. Mindenki számára nyilvánvaló, hogy össze vagyunk láncolva, valamennyien, és jólétünk csak közös jólét lehet. Emellett, noha ez a következő rész témája, nem vitatható, hogy a nemzetközi gazdasági és politikai közösség kölcsönös jóindulaton alapuló együttműködésére való törekvés a legteljesebb mértékben megfelel az egyház társadalmi tanításának.

Még egy kérdés van hátra: mi a klasszikus és neoklasszikus felfogás, vagyis a jelenlegi főirány, illetve a keynesi felfogás közti még fontosabb, akár végső és alapvető különbség? Szerintem az, hogy a keynesi felfogás felismeri, hogy a személyek tartós jellegű nemzetközi forgalmának, vagyis a nemzetközi vándorlásnak a lehetőségei kisebbek, akadályai nagyobbak és következményei veszterhesebbek lehetnek, mint a javak és szolgáltatások, valamint tőke nemzetközi forgalmának lehetőségei, akadályai és következményei. A keynesi felfogás felismeri tehát, hogy az emberek közösségekben élnek, e közösségek fenntartandók, és lerombolásuknak végzetes következményei lehetnek. Ha valamely országnak külkereskedelmi hiánya van, és ez restriktív politikára kényszeríti, akkor ez a restriktív politika elszegényedésre és kivándorlásra, valamint ezzel járó súlyos társadalmi problémákra, akár e társadalom lerombolására vezethet. Mi több, ezek a problémák a nemzetközi vándorlás

folytán áttekinthetnek más, olyan országokra is, amelyek eredetileg rendezett és probléma nélküli helyzetben voltak. Ha tehát elutasítjuk a nemzetközi kereskedelmi forgalom és a nemzetközi tőkefogalom teljes szabadságának kárára tett engedményeket a feltétlenül indokolt esetekben és a feltétlenül indokolt mértékben, akkor vállalnunk kell az elmaradott, szegény vagy bajbajutott országok destabilizációját és az ebből eredő nemzetközi vándorlást a velük járó problémákkal együtt. Ma ez az egész kérdéskör sokkal élesebben vetődik fel, mint Keynes korában, és tiszteletreméltó az az éleslátása, amellyel már akkor felismerte ezeket az összefüggéseket és e problémák súlyosságát. Ez a szempont még inkább szükségessé teszi az eddigiekben bemutatott szemlélet elfogadását és az eddigiekben tárgyalt intézmény létrehozását.

Ez a rész nem fejezhető be mással, mint Skidelsky Keynes Westminster Székesegyházban tartott gyászszertartásához írt késői gyászbeszéde kár idézett részének megismétlésével. „Helyes volt, hogy Keynesre [...] himnusz szavaival emlékeztek. Közgazdaságtana sokkal inkább az Új-, mint az Őszövetségé. Sokkal inkább a szeretet és a megbocsátás közgazdaságtana, mint az igazságé, vagy még inkább olyan közgazdaságtan, amelyben az igazságot nagyvonalú fenntartások, felmentő záradékok módosították. Keynes nem kívánt a jövőre vonatkozó tökéletes információ alapuló pazar számítási kapacitást. Egyetértett Locke-kal, aki azt írta, hogy 'a minket érintő ügyek legnagyobb részében Isten csak félhomályba való bepillantást engedett nekünk'. *Tévedni emberi dolog, és minden tartós emberi berendezkedésnek irgalmasnak kell lennie*” (Skidelsky 2000, 476, kiemelés tőlem, Sz. Gy.).

Összefoglalásként: a fentiekben bemutattam a nemzetközi gazdaság szerintem korszerűnek és progresszívnek minősülő keynesi rendjét, amely nagy szerepet ad a nagyvonalú fenntartásoknak és felmentő záradékoknak. A másik alternatíva a nemzetközi gazdaság szerintem konzervatívnak és retrográdnak minősülő klasszikus és neoklasszikus, a jelenlegi főiránynak megfelelő rendje, amely elvben nem és a gyakorlatban is csak végső szükség esetén hajlandó e fenntartások vagy felmentő záradékok alkalmazására. Megítélésem szerint korunk nemzetközi gazdasági problémái csak a nemzetközi gazdaság keynesi rendje alapján oldhatók meg.

Az egyház e kérdésekre vonatkozó társadalmi tanítása

Eleve és minden további elemzés és bizonyítás nélkül nyilvánvaló, hogy a keynesi általános és általános nemzetközi elmélet, a szeretet és megbocsátás, a nagyvonalú fenntartások és felmentő záradékok közgazdaságtana közelebb áll az egyház társadalmi tanításához, mint az ezeket ismerni nem akaró neoliberais közgazdaságtan, a jelenlegi főirány világa. Eleve nyilvánvaló az is, hogy az egyház társadalmi tanításának az a nézet felel meg, amely felismeri, hogy az emberek közösségekben élnek, amely e közösségeket fenntartandó értékeknek tekinti, és el akarja kerülni a szegény országok destabilizációját a vele járó problémákkal, így a nemzetközi migráció fokozódásával együtt. Ez már eleve azt jelenti, hogy az egyház társadalmi tanítása az általam progresszívnek tekintett közgazdasági felfogáshoz áll közel, sőt annak felel meg, és elutasítja az általam retrográdnak minősített, és a piacok mindentudását és mindenhatóságát feltételező és hirdető neoliberais nézeteket. A progresszív irányzat természetesen túlterjed a keynesi közgazdaságtan körén. E kérdés kielégítő tárgyalása külön tanulmányt igényelne, és itt csak néhány alapvető fontosságú összefüggésre tudok rámutatni. Csak a Rerum Novarum és a Centesimus Annus közti idő papai megnyilatkozásaival tudok foglalkozni, noha a későbbiek is elérhetők (vö. Kompendium).

Amint ez köztudott, XIII. Leó pápa Rerum Novarum kezdetű enciklikája (1891) indította el az egyház mai időknek megfelelő társadalmi tanításának kialakítását. Az enciklika

központjában az akkori problémáknak megfelelően a munkásság akkori helyzetének tarthatatlansága, a (marxista) szocialisták javaslatainak elutasítása, valamint a megoldás alapelveinek megjelölése állt. Az enciklika tarthatatlannak minősítette a munkásság helyzetét (1.-2. pont), elutasította a magántulajdon megszüntetését (3.-12. pont), és elutasította az osztályharcot (15.-21. pont). Az enciklika kimondta, hogy e problémák megoldása elsősorban állami feladat (25.-35. pont), amelynek megoldásában azonban tevékenyen közre kell működnie az egyháznak (22.-24. pont), valamint a munkaadók és a munkavállalók szervezeteinek, köztük a vallásos egyesületeknek és a katolikus munkásegysületeknek is (36.-44. pont). A megoldás központjában az embernek kell állnia (14. pont), és az állam feladata a közjó szolgálata (25.-26. pont), a munkáskérdés kiemelt kezelése (27. pont), a társadalmon belüli ellentétek kiegyenlítése (28.-29. pont), valamint a társadalom alapértékeinek védelme (30.-35. pont). XIII. Leó pápa ezzel messze megelőzte korát és a közgazdaságtudomány fejlődését. A közgazdaságtudomány még sokáig nem volt hajlandó elismerni az állam e kötelezettségeit, amelyek elismerése ma már általános, de még ma sem mindenütt és még ma sem teljes mértékben. A jóléti közgazdaság szempontjai csak Pigou munkásságával (1920) jelentek meg a közgazdaságtanban, az állam felelőssége és döntő szerepe pedig csak Keynes általános elméletével (1936).

Ez az enciklika a problémák és teendők itt bemutatott széles köre ellenére nem foglalkozott a marxi elmélet egészével. Marx az alapvető problémát egyrészt a dolgozó ember és a munkaeszköz tulajdonának elválasztásában, tehát a bér munkában látta, másrészt pedig a profitmotívum alapján működő piacban, és elutasította mindkettőt. Az enciklikából egyértelműen látható, hogy XIII. Leó pápa világosan látta, hogy a mai körülmények között szükségzerű mind a bér munka, mind a piac létezése, ezekkel a kérdésekkel azonban nem foglalkozott kifejezett módon. Az ezekre a kérdésekre vonatkozó egyértelmű álláspont kimondásának hiányában a szociális kérdés megoldására törekvő katolikus körökben is megjelent a bér munka és a piaci rendszer, tehát a profitmotívum és a kapitalizmus elítélése és megszüntetésük helyeslése. Volt olyan érvelés, hogy a bér munka szükségképpen kiszolgáltatottá teszi és lealacsonyítja a bér munkát vállalat, ezért a tőkés-munkás viszonynál emberi szempontból helyesebb a szövetkezés, ami tulajdonképpen igaz. Ennél is nagyobb mértékben hatott az az érvelés, hogy a piaci rendszert a profit, az önzés mozgatja, és hogy az önzésnél sokkal nemesebb az önzetlenség és a szolgálat, ami ugyancsak igaz. Elterjedt volt az a felfogás is, hogy a munkáskérdés az igazságos munkabér megállapításával és kifizetésének kötelezővé tételével rendezhető, ami ugyancsak vonzó gondolat, de ezekre a nemes elképzelésekre, sajnos, nem építhető föl gazdasági rend. Mindezek folytán sokáig fennmaradt az áthidalhatatlannak látszó ellentét az egyház és számos katolikus gondolkozó és mozgalom, illetve a közgazdaságtudomány között,

A *Rerum Novarum* kiemelkedő nagyságát semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy XIII. Leó számos utóda adott ki enciklikát a *Rerum Novarum* megjelenésének évtizedes évfordulóin. A sort XI. Pius pápa *Quadragesimo Anno* (1931) kezdetű enciklikája nyitotta meg, XXIII. János pápa *Mater et Magistra* (1961) kezdetű enciklikája folytatta, amelyhez VI. Pál pápa *Octogesima Adveniens* (1971) kezdetű enciklikája járult, majd a sort II. János Pál pápa *Laborem Exercens* (1981) és *Centesimus Annus* (1991) kezdetű enciklikája zárta le. Valamennyit közli Tomka és Goják, de itt és most csak a legutolsónak megjelenttel, a *Centesimus Annus*-szal tudok foglalkozni.

Ez a teljesen modern hangvételű enciklika lebontotta mindazokat az ellentéteket vagy inkább tisztázatlan kérdéseket, amelyek addig fennálltak az egyház szociális tanítása és a közgazdaságtudomány között. Az enciklika II. fejezete a „Napjaink új dolgai”, III. fejezete pedig „Az 1989. év” címet viseli. E fejezetek a szovjet kísérlet bukása utáni helyzetet elemzik, és részletesen bizonyítják a korábbi körlevelek megállapításainak helyességét. A IV. fejezet címe „A magántulajdon és javak egyetemes rendeltetése”, és ez a fejezet is megismétli

és megerősíti az erről a korábbi körlevelekben írottakat, tehát hogy a magántulajdon joga az egész emberiséggel szemben fennálló kötelezettségekkel jár együtt. A 30. pont szerint „Miközben a pápa [XIII. Leó] a magántulajdon jogát hirdette, egyúttal ugyanolyan világosan hangsúlyozta, hogy a javak szabad 'használat' alá van rendelve a termelt javak közös rendeltetésének [...]. XIII. Leó utódai megismételték ezt a kettős állítást: a magántulajdon szükségességét és ezzel jogszerűségét, valamint az azt terhelő korlátokat.” Ez a korábbi körlevelekben leírtak megismétlése, másutt azonban ezeken túlmenő tételeket találhatunk.

A 32. pontban a következőket olvashatjuk. „Aki valamit termel [...], többnyire azért állítja elő, hogy mások is használhassák, miután megfizették a szabad alkuban közös akarattal kikötött jogos árát.” Ez a szabad áralku és a piacgazdaság helyességének elismerése. Ezt követően: „Nagyon sok dolgot nem lehet hatékonyan egyéni munkával előállítani, hanem sokak együttműködésére van szükség [...]. Egy ilyen termelő tevékenységet megszervezni [...], és eközben a szükséges kockázatot vállalni, mindez a modern társadalomban bőséges gazdagodási forrás.” Ez a vállalkozói tevékenység, a vállalkozással létrehozott nagyvállalat és a vállalkozói nyereség szükségességének és helyességének elismerése. Ugyanebben a pontban azt is olvashatjuk, hogy: „A modern *vállalkozói gazdaság* hasznos elemeket tartalmaz” (kiemelés az eredetiben, Sz. Gy.). A 34. pont a következő mondattal kezdődik: „Az egyes országokban és a nemzetközi kapcsolatok terén is a *szabadpiac* látszik a leghatékonyabb útnak az erőforrások elosztására és a szükségletek legmegfelelőbb kielégítésére” (kiemelés az eredetiben, Sz. Gy.). A 35. pontban megjelenik, hogy: „Az egyház elismeri a *haszon* jogszerű funkcióját, mint amely a vállalkozás jó működését jelzi. Ugyanis amikor egy vállalkozás nyereséget ér el, az azt jelenti, hogy a termelési tényezőket helyesen választották meg, és az ember szükségleteit megfelelőképpen elégítették ki” (kiemelés az eredetiben, Sz. Gy.) Ez a szabadpiac és a nyereségelv helyességének elismerése, és azoknak a romantikus elképzeléseknek a cáfolata, amelyek elutasítandónak tartották a szabadpiaci gazdálkodás egészét és a nyereségelvet.

Mindez azonban csak akkor érvényes, ha kellő súllyal vesszük figyelembe a következőket is. „Le kell rombolni azokat az akadályokat és monopóliumokat, amelyek számos nemzet előtt elzárják a fejlődés útját. Minden egyes ember és nép számára biztosítani kell azokat az alapvető feltételeket, amelyek a fejlődésbe való bekapcsolódásukat segítik elő. E cél elérése érdekében az egész nemzetközi közösség részéről felelős és tervszerű erőfeszítésekre van szükség. Úgy illik, hogy a leggazdagabb országok teremtsék meg annak lehetőségét, hogy a *legszegényebbek* bekapcsolódhassanak a nemzetközi életbe, és hogy a *leggyengébbek* is élni tudjanak ezekkel a lehetőségekkel, miután megfelelő erőfeszítéseket tettek, és meghozták a szükséges áldozatokat, biztosították politikai rendszerük és gazdaságuk stabilitását, kialakítva a jövőjükre vonatkozó elképzeléseket, dolgozóik szakmai színvonalának emelését, felelősségük tudatában lévő és hatékonyan működő vállalkozók képzését”. Folytatva: „Jelenleg az e téren tett hasznos kezdeményezéseket a legszegényebb országok nagyrészt meg nem oldott eladósodásának problémája terheli. Az alapelv, hogy az adósságokat vissza kell fizetni, természetesen igaz. De nem szabad adósság-visszafizetést kérni és követelni akkor, amikor az valójában olyan természetű politikai választást jelent, amely az egész népet éhezésbe vagy reménytelenségbe taszítja. Nem szabad szerződésbe foglalt adósságok visszafizetését követelni, ha az elviselhetetlen áldozatok árán valósulna meg”. Az ebben a részben az egyház társadalmi tanításáról leírtak a lehető legteljesebb mértékben megegyeznek az ezt megelőző részben a korszerű közgazdaságtan progresszív irányzatának nézeteiről leírtakkal. Egyes esetekben még a szavak is ugyanazok, így például a „egész nemzetközi közösség” „felelős és tervszerű erőfeszítései” a „legszegényebbek” és a „leggyengébbek” javára.

Összefoglalásként: a modern közgazdaságtan és az egyház társadalmi tanítása között, főként, ahogy ezt a Centesimus Annus kezdetű enciklika megfogalmazza, nincs ellentét. Ami

ennél is több és fontosabb, az egyház társadalmi tanítása gyakorlatilag megegyezik a modern közgazdaságtan progresszív ága, és így az itt ezt reprezentáló keynesi általános és általános nemzetközi elmélet nézetrendszerével.

Irodalom

- Akerlof, George A. (1970): The Market for Lemons. Quality uncertainty and the market mechanism. *The Quarterly Journal of Economics* (August)
- Arrow, Kenneth J.: (1979): Egyensúly és döntés. Válogatott tanulmányok. (Válogatás és bevezető tanulmány: Kornai János.) KJK, Budapest.
- Arrow, Kenneth J.: (1983): General Equilibrium. *Collected Papers*, Vol. 2. Blackwell, Oxford, 1983.
- Arrow, Kenneth J. – Debreu, Gerard (1954): Existence of Equilibrium for a Competitive Economy. *Econometrica*, 23. (július) 256-290.
- Bekker Zsuzsa (szerk.) (2005a): Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004. KJK–Kerszöv, Budapest, 928.
- Coase, Ronald H. (1937): The Nature of the Firm. *Economica*, 4. 386-405.
- Coase, Ronald H. (1960): The Problem of Social Cost. *Journal of Law and Economics*. 15. 1-44.
- Csaba László (2016): Közgazdaság és értékrend. *Köz-Gazdaság*, XI/4. (november)
- Csekő Imre (2005): Gerard Debreu (1921-2004). In: In: (Bekker (szerk.) 2005: 351-369.
- Debreu, Gerard (1952): A Social Equilibrium Existence Theorem. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Vol. 38, 886-893.
- Farkas Beáta (2005): Joseph E. Stiglitz (1943 –). In: (Bekker (szerk.) 2005: 803–812).
- Fleming, Marcus (1962): Domestic Financial Policies Under Fixed and Under Floating Exchange Rates. *International Monetary Fund Staff Papers*, 9, 369-379.
- Gömöri András (2005): A. Michael Spence (1943 –). In: (Bekker (szerk.) 2005: 789–802).
- Gyórfy Dóra (2007): Democracy and Deficits The New Political Economy of Fiscal Management Reforms in the European Union. *Akadémiai Kiadó*, Budapest, 236.
- Harrod, Roy (1951/1982): The Life of John Maynard Keynes. Norton, New York – London, 672.
- Horsefield, J. Keith (1969a): The International Monetary Fund 1945-1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume I: Chronicle. International Monetary Fund, Washington, D. C., xviii + 663.
- Horsefield, J. Keith (1969b): The International Monetary Fund 1945-1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume III: Documents. International Monetary Fund, Washington, D. C., vii + 549.
- Keynes, John M. (1906-1946/1971-1989): The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume I – XXX. Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society. London – Basingstoke.
- Keynes, John M. (1919/1920): A béke gazdasági következményei. Révai, Budapest, xvi + 187.
- Keynes, John M (1919/1971): The Economic Consequences of the Peace. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume II. Macmillan – St Martin's Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xxv + 192.

- Keynes, John M. (1919/1991): A békeszerződés gazdasági következményei. Robert Lekachman bevezető tanulmányával. Európa, Budapest, 317.
- Keynes, John M. (1919/2000): A békeszerződés gazdasági következményei. Robert Lekachman bevezető tanulmányával. Európa Könyvkiadó, Budapest, 263.
- Keynes, John M. (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*. MacMillan, London – Harcourt, Brace, New York, xii + 403.
- Keynes, John M. (1936/1961/1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. (Az 1961. évi angol nyelvű kiadás alapján.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 430 p.
- Keynes, John M. (1936/1971/2007): *The General Theory of Employment, Interest and Money*. With a New Introduction by Paul Krugman, Winner of the Nobel Prize in Economics, 2008. Palgrave Macmillan for the Royal Economic Society. Houndmills, Basingstone – New York, xxxviii + 428.
- Keynes, John M. (1940-1944/1980): *Activities 1940-1944. Shaping the Post-War World: The Clearing Union*. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume XXV. Edited by Donald Moggridge. Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xiv + 522.
- Keynes, John M. (1941): *Post-War Currency Policy*. (8th September) In: Keynes (1940-1944/1980, 21-40.)
- Keynes, John M. (1941-1946/1980): *Activities 1941-1946. Shaping the Post-War World: Bretton Woods and Reparations*. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume XXVI. Activities 1941-1946. Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xiii + 453.
- Keynes, John M. (1942): *Proposals for an International Currency (or Clearing) Union*. (11th February). In: (Horsefield 1969a, 3-18).
- Keynes, John M. (1943): *Proposals for an International Clearing Union*. (The White Paper.) (7th April 1943.) In: (Horsefield 1969a, 19-36).
- Keynes, John M. (1944-1946/1979): *Activities 1944-1946: The Transition to Peace*. Edited by Donald Moggridge. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume XXIV. Edited by Donald Moggridge. Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xiv + 690.
- Keynes, John M. (1945a): *Our Overseas Financial Prospects*. (13th August 1945) In: (Keynes 1944-1946/1979, 398-411).
- Keynes, John M. (1945b): *Speech before the House of Lords*, 18th December 1945. In: (Keynes 1944-1946/1979, 605-624).
- Kornai János (2005): *Kenneth Joseph Arrow (1921 –)*. In: Bekker (szerk.) 2005: 101-115.
- Madarász Kristóf – Vincze János: *George A. Akerlof (1940 –)*. In: (Bekker (szerk.) 2005: 775-787).
- Moggridge, Donald E. (1976/1993): *Keynes*. Third Edition. Macmillan, viii + 190.
- Moggridge, Donald E. (1992): *Maynard Keynes. An economist's biography*. Routledge, London – New York, 31 + 941.
- Mueller, John D. (2016): *A közgazdaságtan megváltása*. Matthias Corvinus Collegium, Budapest,
- Mundell, Robert A. (1963): *Capital Mobility and Stabilization Policy under Fixed and Flexible Exchange Rates*. *Canadian Journal of Economic and Political Sciences*, XXIX/4, 475-485.

- North, Douglass C. (2005): *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 187.
- Obstfeld, Maurice – Alan M. Taylor (2002): *Globalization and Capital Markets*. NBER Working Paper, No. 8846.
- Orbán Annamária – Szántó Zoltán (2005): Douglass Cecil North (1920-). In: (Bekker 2005, 571-588).
- Pete Péter (2005): Robert A. Mundell: (1932-): In: (Bekker (szerk.) 2005: 725-739).
- Pigou (1920) : *The Economics of Welfare*.
- Skidelsky, Robert (1983/1992): *John Maynard Keynes. Volume One. Hopes betrayed. 1883-1920*. Macmillan, London, xxviii + 447.
- Skidelsky, Robert (1992/2000): *John Maynard Keynes. Volume Two. The Economist as Saviour. 1920-1937*. Macmillan, London, xxxv + 731.
- Skidelsky, Robert (2000): *John Maynard Keynes. Volume Three. Fighting for Britain 1937-1946*. Macmillan, London, xxiii + 580.
- Spence, A. Michael (1973): *Job Market Signaling*. *The Quarterly Journal of Economics*, 87/3. 355-374.
- Stiglitz, Joseph E. (1975): *The Theory of Screening, Education and the Distribution of Income*. *American Economic Review*, 65/3 (June) 283-300.
- Stiglitz, Joseph E. (2001): *Information and the Change in Paradigm in Economics*. Nobel Prize Lecture.
- Szakolczai György (2016): *Keynes életútja és a Nemzetközi Valutaalap létrehozására vezető gondolatai*. *Közgazdasági Szemle*, LXIII/7-8. (július-augusztus) 838-857.
- Szakolczai György (2017a): *A Nemzetközi Valutaalap: Keynes és White javaslatai és a Bretton Woods-i megállapodás*. *Közgazdasági Szemle*, LXIV/1 (január) 74-96.
- Szakolczai György (2017b): *A Nemzetközi Valutaalap: Bretton Woods, Savannah és Keynes és White tragikus halála I. Köz-Gazdaság. Tudományos füzetek. XII/1. (február) 73-87*.
- Szakolczai György (2017c): *A Nemzetközi Valutaalap: Bretton Woods, Savannah és Keynes és White tragikus halála II. Köz-Gazdaság. Tudományos füzetek. XII/2. (május) 287-300*.
- Szakolczai György (2017d): *A keynesi általános és általános nemzetközi egyensúly és a nemzetközi egyensúly keynesi definíciója*. *Köz-Gazdaság*, XII. (november), előkészületben.
- Tomka Miklós – Goják János (szerk.) (é. n.): *Az Egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 585.
- Valentiny Pál (2005): Ronald Harry Coase (1910-). In: (Bekker (szerk.) 2005: 523-537).
- Vries, de, Margaret G. és J. Keith Horsefield (1969) *The International Monetary Fund 1945-1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume II: Analysis*. International Monetary Fund, Washington, D. C., 621.
- Walras, Leon (1874): *Éléments d'économie politique pure, ou théorie de la richesse sociale*. (A tiszta politikai gazdaságtan elemei, avagy a társadalmi gazdagság elmélete.)
- White, Harry D. (1942): *Preliminary Draft Proposal for a United Nations Stabilization Fund and a Plan for Reconstruction and Development of the United and Associated Nations (April 1942)*. In: (Horsefield 1969b, 37-82).
- White, Harry D. (1943): *Preliminary Draft Outline of a Proposal for an International Stabilization Fund of the United and Associated Nations (Revised July 10, 1943)*. In: (Horsefield 1969b, 83-96).
- Centesimus Annus (1991): II. János Pál pápa Centesimus Annus kezdetű enciklikája. In:

Tomka – Goják, 315-347.

Kompendium (2017): Az Egyház társadalmi tanításának Kompendiuma (2017). Szent István Társulat, Budapest, 2007.

Laborem Exercens (1981): II. János Pál pápa Laborem Exercens kezdetű enciklikája. In: Tomka – Goják, 387 – 413.

Mater et Magistra (1961): XXIII. János pápa Mater et Magistra kezdetű enciklikája. In: Tomka – Goják, 105-159.

Octogesima Adveniens (1971): VI. Pál pápa Octogesima Adveniens kezdetű enciklikája. In: Tomka – Goják, 315-347.

Quadragesimo Anno (1931): XI. Pius pápa Quadragesimo Anno kezdetű enciklikája. In: Tomka – Goják, 57-103.

Rerum Novarum (1891): XIII. Leó pápa Rerum Novarum kezdetű enciklikája. In: Tomka – Goják, 27-55.